

Формування гендерних стереотипів: релігійний вектор (на матеріалі журналів «Главред», «Корреспондент», «Фокус», «Український тиждень»)

Досліджується проблема стереотипізації образу жінки на сторінках «якісної» преси.

Ключові слова: стереотип, «якісна» преса, гендер, проблеми релігії.

Засоби масової інформації використовують стереотипні уявлення про явища суспільного життя. Часто самі ЗМІ формують певні стереотипи і закріплюють їх у масовій свідомості. Це стосується як масових, так і якісних медіа. У висвітленні релігійних проблем журналісти майже завжди спираються на вже сформовані стереотипи. Найбільше вкорінені ці стереотипи у гендерній проблематиці.

Мета дослідження – на прикладах зі щотижневих журналів «Главред», «Корреспондент», «Фокус», «Український тиждень» показати найбільш сталі стереотипи у формуванні образу жінки в релігійному контексті. Метою статті також є визначення можливого впливу цих стереотипів на масову свідомість.

Жіноча тематика дуже важлива для ЗМІ. Їй присвячено чимало досліджень українських і закордонних науковців. Ця тема вивчалася в історичному ракурсі у працях «Жіноча доля на тлі доби: Літопис жіночого руху у світлі українських видань» [1], «Сучасна жіноча преса в Україні» [2]. Ґрунтовною є книга російських дослідниць О. Здравомислової та Н. Кигай «Женская тема в средствах массовой информации» [3]. У ній йдеться про обмеженість кола тем, присвячених гендерній проблемі. Це ж питання висвітлюється у статті О. Смирнової [4]. Проблемам ролі та місця жінки в релігіях світу присвячено роботу М. Степанянц [5]. Про роль релігії в мас-медіа докладно писала А. Бойко [6]. Етнорелігійні та релігійні стереотипи, їх вплив на поведінкові моделі вивчала М. Бутирїна [7].

Релігійна тематика в журналах «Главред», «Корреспондент», «Фокус», «Український тиждень» завжди реалізується через соціальні проблеми. У нашій статті буде розглянуто один аспект – гендерний. Він важливий для сучасного суспільства. У дослідженні поєднано актуальні теми: соціальна і політична діяльність жінок, рівність статей, жінка і релігія, обряди та звичаї, жінка, чоловік і діти, право на переривання вагітності, жінка і культура тощо.

У досліджуваних журналах упродовж 2007–2012 рр. було кілька матеріалів, у яких висвітлювалася роль жінки в політиці та релігії. Це такі матеріали, наприклад: «Вітренко очолила Союз православних жінок» («Корреспондент», 23 лютого 2010 р.), «Наталія Вітренко стала на чолі Союзу православних жінок» («Главред», 25 лютого 2010 р.), «На посаду президента Афганістану балотується жінка» («Корреспондент», 12 березня 2009 р.), матеріал про політичну мусульман-

ську партію «Феміністки від ісламу» та кілька інших. Темі «Жінка і політика» в релігійному аспекті в досліджуваних журналах приділяється мало уваги.

У журналах «Главред», «Корреспондент», «Фокус», «Український тиждень» не дуже часто пишуть про участь жінок у житті конфесій. Це такі статті: «В Італії жінка вперше отримує сан священника» («Фокус», 14 травня 2010 р.), «В Австрії католицькі священнослужителі виступають за право для жінок бути священниками» («Фокус», 8 листопада 2011 р.) та ін. До цього типу статей можна зарахувати матеріал під заголовком «Папа Римський відправив черниць у декрет» («Главред», 1 липня 2011 р.). Незважаючи на такий заголовок, у статті йдеться про декрет Бенедикта XVI про відлучення від церкви членів секти священника Догнала, яка діє в Україні, а саме на Львівщині.

Але більшість матеріалів, пов'язаних із жінками, присвячені сексуальним стосункам у сім'ї та іншим аспектам цієї проблеми. Такий матеріал, наприклад: «У мене досить часу, щоб займатись сексом, – визнає президент» («Корреспондент», 10 жовтня 2007 р.). Йдеться про президента Філіппін Глорію Арройо, їй 55 років, вона католичка і матір чотирьох дітей. Крім того, Глорія Арройо як президент держави підтримує католицьку церкву. Але журналісти розпитували її не про державні або конфесійні проблеми, а про секс.

У журналах «Главред», «Корреспондент», «Фокус», «Український тиждень» жіноча тема висвітлюється переважно у зв'язку з проблемами мусульманок. Більшість матеріалів присвячено традиціям носіння паранджі та хіджаба. Це, наприклад, такі матеріали: «У Брюсселі побили поліцейського, який вимагав у мусульманки скинути паранджу» («Главред», 29 вересня 2011 р.), «У Франції відсьогодні заборонена паранджа» («Главред», 11 квітня 2011 р.), «Валіза. Вокзал. Схід. Європа проти хіджабів і паранджі» («Фокус», 31 травня 2010 р.), «Мусульманка судиться за право фотографуватися на паспорт у хіджабі» («Фокус», 26 січня 2010 р.), «ООН звернулася до FIFA із закликом дозволити мусульманкам грати у футбол у хіджабі» («Корреспондент», 5 травня 2012 р.), «У болгарських школах з дівчат-мусульманок скинуть хустки» («Корреспондент», 1 серпня 2008 р.), «Єгипетські студентки обходять заборону на нікаб за допомогою медичних масок» («Корреспондент», 10 січня 2010 р.) та багато інших. Про одяг кримчанок, які сповідують іслам, йдеться у статті «Напівострів напівмісяця: особливості ново-

го курортного сезону в Криму» («Корреспондент», 5 травня 2012 р.).

Журналісти пишуть про те, що одяг мусульманок не відповідає європейській моді. Носіїв цього одягу протиставляють європейським нормам і стандартам. Таким чином, журналісти формують стереотипні уявлення про жінок-мусульманок як про консервативних, відсталих від сучасності, до яких можна ставитися з іронією або сарказмом. Цей стереотип закріплюється у свідомості читацької аудиторії. Він також може впливати на поведінку аудиторії стосовно цих жінок.

Проте не знайдено матеріалів, у яких писалось би про те, що паранджа і хіджаб є старовинними релігійними символами, які втілюють певні морально-етичні і світоглядні категорії.

Але поодинокі факти фотографування для публіки мусульманок без одягу коментують у тижневиках як протест проти ісламу: «Мусульманка сфотографувалась голяка для журналу Playboy» («Фокус», 20 квітня 2011 р.), «Молода єгиптянка вразила Інтернет “голим протестом”» («Главред», 15 листопада 2011 р.), «Ісламісти погрожують убити мусульманку, яка роздяглася для Playboy» («Корреспондент», 27 квітня 2011 р.) та інші. Ці матеріали публікуються як скандально-сенсаційні. Вони викликають інтерес аудиторії, але формують уявлення про жінку-мусульманку лише як про сексуальний об'єкт. Це уявлення є стійким, оскільки ґрунтується на архетипі сприйняття жінки-мусульманки, який виробився в європейському суспільстві. Цей архетип прищеплюється аудиторії всією масовою культурою.

Таким чином формуються так звані негативні стереотипи. Вони становлять основу ксенофобії, етнічної та релігійної ворожнечі. Дослідниця М. Бутиріна зазначає: «Формування у медіа ксенофобських настанов не є ознакою відповідної позиції конкретного ЗМІ чи журналіста зокрема. Воно також не є наслідком державної медіаполітики. Адже інтолерантні висловлювання трапляються у цілком толерантних текстах, що свідчить не про певний конфліктогенний намір, а про етнологічну некомпетентність та професійну некоректність журналістів» [7, 291].

Більшість матеріалів, пов'язаних із жінками в конфесійному житті, присвячено сексуальним стосункам у сім'ї та іншим аспектам цієї проблеми. Це, наприклад, такі матеріали: «У Малайзії «покірні дружини» видали книгу про «ісламський секс» («Главред», 16 листопада 2011 р.). У статті йдеться про те, що жіноча ісламська організація «Покірні дружини» розповсюджує книгу, в якій закликає жінок до максимальної покорі. Крім того, в книжці протиставляється «християнський секс» «мусульманському сексу».

До цієї ж теми належить стаття «Ватикан розкритикував книгу черниці про сексуальну етику» («Фокус», 5 травня 2012 р.). Також варта уваги стаття «Секс від панотця і (не) свобода у Львові» («Главред», 21 вересня 2009 р.). У ній йдеться про успіх на Форумі видавців у Львові книги католицького ченця Ксаверія Кнотца «Секс, якого не знаєте» та читацький ажіотаж навколо цього видання і постаті автора.

У 2011 р. в засобах масової комунікації України виникла полеміка щодо заборони переривання вагітності в Україні. Цю полеміку у ЗМІ почали Католицька церква та Українська греко-католицька церква. Суспільно-політичні часописи теж долучилися до неї.

У тижневику «Фокус» було опубліковано матеріал «Греко-католики закликали Верховну Раду заборонити аборти» («Фокус», 11 березня 2012 р.). Ідеться про те, що очільники УГКЦ і РКЦ просять змінити законодавство і заборонити переривання вагітності в Україні. Цій тематичі присвячено матеріал «В Україні і в Росії створюються православні гінекологічні центри» («Фокус», 31 липня 2011 р.). У цих центрах стає неможливим для жінки переривати вагітність.

Кілька статей з цієї теми з'явилися на сторінках тижневика «Главред». Це такі матеріали: «Що вбиває материнський інстинкт» («Главред», 19 січня 2011 р.), «Українські католики закликають заборонити аборти: це 2 млн. вбивств на рік» («Главред», 11 березня 2012 р.), «Українки будуть просити дозволу на аборт у церкви» («Главред», 15 березня 2012 р.) та інші.

В «Українському тижні» з цієї теми було надруковано статтю: «Привіт од Клари Цеткін» (4 березня 2011 р.). У ній також порушено проблему жінки в релігійних організаціях.

У матеріалі «Ліки від абортів» (Корреспондент, 23 березня 2012 р.) теж порушується тема штучного переривання вагітності. Авторка статті пише, що ініціатори заборони абортів в Україні лише імітують турботу про людське життя. Журналістка закидає церкві недостатню соціальну та просвітницьку роботу з населенням та відсутність реальної допомоги віруючим.

Ці статті викликали багато відгуків у блогах та в листах до редакції, які публікувалися на шпальтах журналів. Відгуки були різноспрямованими: одні захищали позицію релігійних організацій, інші виступали проти неї. Більшість опублікованих листів (37 проти 12) належать прихильникам переривання вагітності. Вони звинувачують церкви у втручанні в особисте життя жінки.

Дотичні до «жіночих проблем» також статті: «Американський офіцер прийняв іслам і одружився з мешканкою Іраку» («Корреспондент», 11 серпня 2008 р.), «Міжконфесійні шлюби: наскільки це можливо» («Корреспондент», 4 грудня 2009 р.). У матеріалах «Целібат винний» («Корреспондент», 19 березня 2010 р.) та «Шлюб на брата. Католики критикують обітницю безшлюбності» («Главред», 18 травня 2010 р.) висвітлюються проблеми педофільії. У статтях зазначається, що запобігти цьому гріхові можна, якщо дозволити католицькому духовенству шлюбні стосунки. У матеріалах зазначено, що з цієї проблемою звернулися до Папи Римського коханки католицьких священників і ченців.

Журналісти часто звертаються до виступів церков і релігійних організацій проти гомосексуалізму. Це, наприклад, такі матеріали: «Агресивні хоругвоносці», в якому йдеться про те, що віруючі Російської православної церкви в Москві розігнали гей-парад і зламали руку дівчині-лесбійці («Український тиждень», 20 червня 2011 р.). На цю ж тему й інший матеріал «Церква

проти уряду: англікани й католики засуджують плани легалізації одностатевих шлюбів» («Український тиждень», 20 червня 2011 р.). В інформаційному повідомленні «Тоні Блер підтримав усиновлення дітей гомосексуалістами» («Корреспондент», 30 січня 2007 р.) мовиться про те, що прем'єр-міністр Великої Британії всупереч виступам церковників підтримав гомосексуалістів.

У журналах «Главред», «Корреспондент», «Фокус», «Український тиждень» соціальні проблеми релігійних організацій висвітлюються переважно через «жіночу тему». У тижневиках ця тема реалізується здебільшого через питання сексу і дотичні до них проблеми. Вони завжди приваблюють аудиторію. Інші теми, пов'язані з жіночими питаннями, в досліджуваних тижневиках не висвітлюються. Таким чином, формуються стереотипні уявлення.

Ця картина взагалі типова для ЗМІ. У журналах «Главред», «Корреспондент», «Фокус», «Український тиждень» висвітлюється обмежене коло проблем «жіночої тематики». Російські дослідниці О. Здравомислова та Н. Кігай у книзі «Жіноча тема в засобах масової інформації» писали: «Одразу впадає в око стихійний «есенціалізм», тобто переконання, що жінці на роду написано бути матір'ю і господинею, що «анатомія — це доля»: чоловік активний, жінка пасивна («місце жінки та чоловіка в житті розподілені природою») [3].

Такий стан висвітлення жіночих проблем, надто в контексті релігії, російська дослідниця О. Смирнова назвала «патріархальним ренесансом». Вона писала, що «патріархальний ренесанс пов'язаний із кризою маскуліності... Свідомість самих журналістів і медіаменеджерів закріплена гендерними стереотипами. Гендерні стереотипи у ЗМІ невід'ємні від ідеї призначення чоловіка і жінки, від гендерного порядку, який панує у той чи той період» [4]. У суспільстві немає гендерної рівності, а засоби масової комунікації відображають стан суспільства й тим самим і далі продукують стереотипи.

Як зазначає О. Смирнова, публікації з гендерної тематики характеризуються «мовою ворожнечі», вживанням лексичних або граматичних форм, прислів'їв сексистського характеру. Це призводить до появи кліше у зображенні жінки. Особливо часто такі кліше вживаються у публікаціях з релігійної тематики. Ці кліше можна також назвати стереотипами [4].

Отже, в результаті дослідження контенту журналів «Главред», «Корреспондент», «Фокус» та «Український тиждень» ми дійшли таких висновків: висвітлення образу жінки в релігійному контексті характеризується стереотипними уявленнями. Таким чином, у ЗМІ відбувається свідомо чи несвідомо пропаганда гендерних стереотипів. Уявлення журналістів, які продукують подібну інформацію, ґрунтуються на архетипах, поширених у масовій культурі. Ці стереотипи формують образ жінки як сексуального об'єкта. У релігійному контексті образ жінки вимальовується як консервативний, його протиставляють сучасним тенденціям у стилі життя. Інших аспектів образу в релігійному контексті жінки не знайдено.

У випадку з «якісною» пресою пропаганда образу віруючої жінки небезпечна. «Якісна» преса часто задає тематику, стиль викладу повідомлень і впливає на контент масових ЗМІ. Тим самим стереотипи, які формуються на упередженому ставленні до жінки, поширюються у свідомості аудиторії та впливають на поведінкові моделі й суспільну думку.

1. *Жіноча* доля на тлі доби: Літопис жіночого руху у світі українських видань / Н. М. Сидоренко, Т. В. Старченко. — К. : Дослідницький центр історії української преси, 1998. — 120 с.
2. *Сучасна жіноча преса в Україні* / Н. М. Сидоренко, А. М. Волобуєва. — К. : Дослідницький центр історії української преси, 1998. — 76 с.
3. *Здравомыслова О.* Женская тема в средствах массовой информации [Электронный ресурс] / О. Здравомыслова, Н. Кігай. — Режим доступу : http://www.gorby.ru/userfiles/file/zhenskaya_tema_v_smi.pdf.
4. *Смирнова О.* Интеграция гендерного подхода в журналистское образование: российский контекст [Электронный ресурс] // Медиаскоп. — 2011. — 21 декаб. — Режим доступу : <http://www.journ.msu.ru/science/pub/mediascope/?print=Y>.
5. *Степанянц М.* Образ женщины в религиозном сознании: прошлое, настоящее, будущее // Феминизм. Восток. Запад. Россия. — М. : МЦГИ, 1999. — С. 66–76.
6. *Бойко А.* Релігія в мас-медіа України / А. Бойко. — К., 2009. — 156 с.
7. *Бутиріна М.* Стереотипи масової свідомості: особливості формування та функціонування у медіасередовищі / М. Бутиріна. — Д. : Слово, 2009. — 368 с.

Подано до редакції 28. 05. 2012 р.
Надруковано в авторській редакції.

Poliakova Anastasiya. Forming of gender stereotypes: religion vector (on the pages of magazines «Glavred», «Correspondent», «Focus», «Ukrainskyi tyzhden»).

The problem of representativeness of the image of women on the pages of «quality» press.

Keywords: stereotype, quality press, gender, problems of religion.

Полякова А. И. Формирование гендерных стереотипов: религиозный вектор (на материале журналов «Главред», «Корреспондент», «Фокус», «Український тиждень»).

Исследуется проблема стереотипизации женщины на страницах «качественной» прессы.

Ключевые слова: стереотип, качественная пресса, гендер, проблемы религии.